

Павлик, Н. П. (2018). Становлення неформальної освіти дорослих: європейський контекст. Українська полоністика. 15, 167-173.

УДК 378.147:364

Надія Павлик

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Становлення неформальної освіти дорослих: європейський контекст

У статті здійснено компаративний аналіз результатів історико-педагогічних і порівняльних досліджень Альони Гончарук, Наталії Горук, Валентини Давидової, Олени Огієнко, Ольги Шапочкіної, що характеризують різні періодизації становлення неперервної освіти дорослих у європейських країнах.

Охарактеризовано місце неформальної освіти у системі неперервної освіти дорослих європейських країн; сформульовано висновок щодо зростання ролі неформальної освіти та можливості вивчення процесу її становлення з урахуванням історіографії неперервної європейської освіти дорослих.

Ключові слова: неформальна освіта, неперервна освіта, освіта дорослих, становлення, періодизація.

Постановка проблеми дослідження. Освітня система України сьогодні зазнає стрімких змін, пов'язаних як із зміною освітньої парадигми, детермінованої соціальними запитами, так і з пошуком новітніх форм і методів організації освіти, здатних задовольнити потреби молоді та дорослих. Методологічно важливими, у контексті проблеми дослідження, вважаємо виділені І. Зязюном рушійні суперечності розвитку концепції освіти сьогодні, а саме:

- між глобальним (прагнення до міжнародної інтеграції та кооперації) і локальним (відповідальність за життєздатність власної громади);
- між цілим (загальносвітова культура) та частковим (національна культура);
- між традицією (цінність набутого досвіду) та сучасністю (необхідність врахування здобутків соціального розвитку);
- між довгостроковим (як пролонгована результативність освітніх процесів і необхідності обґрунтованого реформування) та короткочасним (концентрація на забезпеченні термінових потреб внаслідок швидкого реагування) [5].

Неформальна освіта володіє потенціалом до вирішення визначених суперечностей шляхом інтеграції індивідуального й соціального досвіду; адже, будучи орієнтованою на задоволення індивідуальних потреб її учасників вона реалізується через групове спілкування на умовах толерантності, рефлексії, зворотного зв'язку. Н. Терьохіною опубліковано результати аналізу ролі неформальної освіти у системі навчання дорослих [9]. Дослідницею охарактеризовано основні завдання неперервної освіти, сформульовані Міжнародною Комісією ЮНЕСКО для XXI століття: навчитися пізнавати, робити, жити разом, жити; а також зміст формального, неформального і інформального компонентів неперервної освіти.

Тобто, вивчення європейського досвіду організації неформальної освіти, дослідження етапів і умов її становлення дозволить прискорити процеси організації та впровадження неформальної освіти в Україні.

Аналіз публікацій за темою дослідження. В основу нашого дослідження покладено результати історичної періодизації розвитку неперервної освіти,

здійснені А. Гончарук [2], Н. Горук [3], В. Давидової [4], О. Огієнко [7], В. Онушкіним [8], О. Шапочкіної [10]. У означених роботах представлено авторські погляди на процес історіографії додаткових, позаінституційних форм освіти дорослих в європейських країнах. Компаративний аналіз цих періодизацій дасть змогу виділити відправні точки історіографії у процесі становлення неформальної освіти дорослих в Україні.

Мета статті – визначити місце неформальної освіти у системі неперервної освіти дорослих; виділити важливі етапи становлення неформальної освіти дорослих в Україні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження ми зіштовхувалися з різними авторськими періодизаціями етапів становлення додаткової освіти залежно від методології та наукових інтересів дослідників. На нашу думку, уявлення про процес розвитку неперервної та, у її структурі, неформальної освіти є важливими з позиції виявлення концептуальних ідей та передумов.

За В.Г. Онушкіним [8], який, з нашої точки зору, розглядає неперервну освіту як додаткову, періодизація її становлення охоплює 4 етапи:

I етап (50-ті – початок 60-х років ХХ ст.): неперервна освіта застосовується для ліквідації недоліків шкільної освіти дорослих;

II етап (середина 60-х років ХХ ст.): неперервна освіта ототожнюється з процесом підвищення кваліфікації;

III етап (кінець 60-х – початок 70-х років ХХ ст.): неперервна освіта є інструментом набуття фахової кваліфікації;

IV етап (середина 70-х років ХХ ст.) неперервна освіта набуває соціального змісту, забезпечуючи суспільну адаптацію особистості.

Оскільки представлена класифікація була розроблена у кінці 70-х рр. ХХ ст. вона потребує доповнення. Зокрема, на початку 70-х рр. почався розвиток неформальної освіти дорослих. Інститут освіти ЮНЕСКО у 1972-1988 рр. довів результативність неформальної освіти у порівнянні з формальною. Так, на думку С. Клімова, термін «неформальна освіта» набуває впровадження у 70-х рр. ХХ ст. на тлі всесвітньої кризи освіти [6, с. 18].

Визначені етапи корелюють з описаним у педагогічній літературі явищем світової освітньої кризи, зумовленої дезадаптованістю формальної освіти, з одного боку, та інертністю громадян, з іншого.

У дослідженні Н. Горук, натомість, початком розвитку освіти дорослих відзначено інші часові межі – за точку відліку прийнято працю Едуарда Ліндемана «Значення освіти дорослих» (1926 р.), у якій науковець доводить залежність між поінформованістю громадськості та розвитком демократії й визнає соціальні цілі як основну відмінність неперервної освіти [3]. Водночас, осередки додаткового навчання дорослих виникають значно раніше – так, наприкінці ХІХ ст. у США набувають поширення Чатаквами – засновані на релігійних ідеях осередки «освіти для всіх», що до цього часу функціонують як літні школи популярної освіти і рекреаційно-навчальні центри. У 1932 р. у штаті Тенессі Майлзом Хортоном було засновано Народну школу «Хайлендер», ідеологія якої була побудована на твердженні, що формальні освітні заклади вчать пристосовуватися до наявної соціальної системи, не створюючи підґрунтя для розвитку особистості.

Дослідниця описує зміну пріоритетів освіти дорослих у процесі свого становлення з соціально значущих ідей Е. Ліндемана і М. Хортона на особистісні

цілі андрагога-гуманіста М. Ноулза (історичний період: кінець II світової війни – 70-ті рр. XX ст.). Новий етап зміни парадигми освіти дорослих у США відбувається у 70-х – 80-х рр. XX ст. внаслідок реформ президента Ліндона Джонсона, спрямованих на захист меншин (гендерних, расових, національних, класових). 1984 рік означився створенням Інтернаціональної ліги за соціальні зобов'язання освіти дорослих, основним завданням якої виступало підвищення ролі додаткової освіти дорослих; з тих пір до цього часу неформальна освіта виступає прерогативою діяльності громадських організацій [3].

Проведений В.Д. Давидовою історико-педагогічний аналіз системи неформальної освіти Швеції дозволив дослідниці виділити такі етапи її становлення:

- просвітницько-благодійний етап (поч. XIX ст. – кін. XIX ст.) зародження фолкбілдінгу під впливом добродійних організацій на фоні стрімкого розвитку промисловості та шкільної реформи 1842 року, згідно з якою початкова освіта стає обов'язковою. Датський священик і філософ М. Грундтвіг ініціює створення перших народних вищих шкіл для навчання дорослих, заснованих на принципах самоврядування, діалогу, відсутності формального підходу до вибору змісту навчання, опори на досвід учасників.
- громадсько-гуртовий етап (кін. XIX ст. – 1939 р.), що визначається розвитком організаційних засад діяльності навчальних гуртків при громадських організаціях, створенням освітніх організацій, започаткуванням Інституту дослідження фолкбілдінгу при Уппсальському університеті (Швеція).
- централізовано-масовий етап (1939 – 1991 рр.) співвідноситься з формулюванням основних принципів фолкбілдінгу (Концепція демократичного виховання, свободи і добровільності) як реакція на Другу світову війну та її наслідки. На цьому етапі було введено державну фінансову підтримку, яку наразі дослідники вважають швидше негативною, оскільки відбулася переорієнтація навчальних гуртків на навчальні курси та виникла залежність від державних органів.
- демократично-децентралізований етап (1991 – поч. XXI ст.) визначається відновленням незалежності навчальних асоціацій і народних вищих шкіл (Декрет про урядові субсидії освіти дорослих 1991 року) та покладанням на них повної відповідальності за цілі, зміст і результати навчання [4].

Авторський погляд на періодизацію генези неформальної освіти у Німеччині представлено у роботі О.В. Шапочкіної [10], який охоплює п'ять основних етапів:

- догматичний етап (кін. XVI – поч. XVII ст.) – охарактеризований через спонтанність вибору навчального предмету;
- просвітницький етап (кін. XVII – XVIII ст.) – визначений через виявлення та подолання прогалів у знаннях майбутнього вчителя;
- реформаторський етап (XVIII – сер. XIX ст.) – пов'язаний з появою спеціальних курсів для підготовки та перепідготовки вчителів;
- уніфікований етап (кін. XIX – сер. XX ст.) – схарактеризований виникненням закладів і розробкою програм з неформальної освіти (народні школи, громадські організації та клуби, навчальні гуртки);
- демократичний етап (кін. XX – поч. XXI ст.) – пов'язаний з державним визнанням неформальної освіти та заснуванням інституцій, центрів і курикулумів неформальної освіти, сертифікацією й акредитацією різноманітних курсів.

На нашу думку, зазначені назви етапів почасти суперечать сутності власне категорії неформальної освіти, яку не доцільно розглядати через категорії догматичності й уніфікованості.

О.І. Огієнко характеризує етапи становлення освіти дорослих у скандинавських країнах, виокремлюючи:

- період стихійного розвитку (X – поч. XVI століття) – етап поширення загальнодоступної церковноприходської освіти дорослих;

- пошуковий період (20-ті рр. XVI – 70-ті рр. XVIII ст.) – етап переходу до світських форм освіти дорослих (публічні лекції, гуртки, вечірні та недільні школи, бібліотеки);

- ґрундтвігський або просвітительський період (кін. XVIII – XIX ст.) – поширення концепції фолкеоплюснінга М.Ф.С. Ґрундтвіґа, орієнтованої на трансформацію просвітництва як умов для оволодіння елементарною грамотністю у просвітительство як створення можливостей соціальної адаптації (вищі народні школи);

- структурний період (поч. XX ст.) – інституалізація освіти дорослих через створення нормативно-правової бази та розвитку мережі освітніх інституцій для дорослих (навчальні гуртки, вищі народні школи, освітні асоціації, народні університети, кореспондентські курси);

- реформістський період (XX – поч. XXI ст.) – реформування освіти дорослих на засадах освіти впродовж життя, децентралізації, самонавчання, поширення неформальної освіти, навчання на робочому місці [7].

Представлені О.І. Огієнко етапи історико-педагогічного аналізу процесу розвитку освіти дорослих вважаємо доцільними у контексті теми нашого дослідження щодо виокремлення неформальної освіти як еволюційного етапу розвитку освіти дорослих.

Уважаємо слушною думку С.Г. Вершловського, що історія освіти дорослих характеризується двома значущими етапами: 1) доінституційним, який виник задовго до появи інститутів освіти та був пов'язаний з розвитком особистості у процесі спілкування (наразі він називається позаінституційним); 2) інституційний, що окреслюється появою та розвитком стійких типів і форм освітньої діяльності, а також норм, статусів та ролей, які визначають їх функціонування [1]. Тобто, залежно від методології розгляду поняття неформальної освіти, можна вважати, що вона існувала протягом усього періоду розвитку освітньої системи у формі інноваційної діяльності, яка у процесі підтвердження ефективності й результативності, переміщувалася з площини позаінституційної у систему інституційної.

Цікавий факт наведено у роботі А. Гончарук, що, починаючи з XVII ст. (епоха централізованих держав і абсолютистських монархій) більшість країн Європи втручалися та контролювали освітню сферу; тому неформальна освіта розвивалася як альтернативна державній і сприймалася як інноваційна [2].

Описана ситуація спричиняє розвиток інноваційних освітніх інститутів, що діють на принципово нових цінностях і методологічних засадах – відкритих університетів, університетів третього віку, корпоративних університетів та інших неформальних форм організації навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз та узагальнення літератури дозволяє нам стверджувати, що розвиток освітніх систем відбувається як реакція на соціальні зміни; в її основі лежить потреба вирішення

суперечностей щодо задоволення індивідуальних та соціальних потреб. Встановлено, що категорія неперервної освіти охоплює спектр трактувань і значень, які описують різні стани освіти, у тому числі неформальне навчання дорослих. Періодизація етапів розвитку неперервної освіти залежить від предмету дослідження, однак більшість науковців дійшли висновку, що сучасною характеристикою розвитку неперервної освіти є зростання ролі, й, відповідно, поширення неформальних форм навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні змісту окремих соціальних передумов становлення неформальної освіти в Україні та Європі; дослідженні окремих історичних форм і методів неформальної освіти, що існували у сфері діяльності освітніх інституцій.

Список використаних джерел та літератури

1. Вершловский С. Г. Образование взрослых: теоретические и методические проблемы / С. Г. Вершловский // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності : [матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ) : у 2 ч.] — Ч. 2 / уклад. : Л. М. Капченко, С. О. Тарасюк, Л. Г. Авдеєв та ін. — К. : ІПК ДСЗУ, 2014. — 248 с. — С. 14-24.
2. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. — 2012. — №54. — С. 31-36.
3. Горук Н. Історичні аспекти розвитку неформальної освіти дорослих у США / Наталія Горук // Вісник Львівського університету : [Серія педагогічна]. — 2010. — Вип. 26. — С. 201-207.
4. Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції / Валентина Дмитрівна Давидова. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. — 20 с.
5. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти : [Монографія] / І. А. Зязюн, АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти ; передм. Ничкало Н. Г. — К., 2003. — 246 с.
6. Климов С. М. Неформальное образование взрослых : проблемы экономики и управления : [монография] / С. М. Климов. — СПб.: СПбУЭФ, «Знание», 1998. — 135 с. — С. 18.
7. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина XX століття) / Огієнко Олена Іванівна : [Автореф. дис. ... д-ра наук: 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки]. — К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2009. — 44 с.
8. Онушкин В. Г. К критике современных буржуазных концепций непрерывного образования / В. Г. Онушкин, В. А. Тарасова. — Л. : НИИ общего образования взрослых АПН СССР, 1979. — 69 с.
9. Терьохіна Н. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Терьохіна Наталя // Порівняльно-педагогічні студії. — 2014. — №6(20). — С. 109-114.
10. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині / Ольга Володимирівна Шапочкіна. [Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти]. — К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. — 20 с.

Nadiia Pavlyk (Nadzieja Pawlyk). Kształtowanie się edukacji nieformalnej dorosłych: kontekst europejski

W niniejszym opracowaniu Autorka przedstawia analizę porównawczą badań historycznych, pedagogicznych i porównawczych przeprowadzonych przez Alonę Gonczaruk, Natalię Horuk, Walentynę Dawydow, Helenę Ohijenko, Olę Szapoczkin, charakteryzujące różne periodyzacje kształtowania się edukacji ustawicznej dorosłych w krajach europejskich. Określa miejsce edukacji nieformalnej w systemie edukacji ustawicznej dorosłych krajów europejskich; ukazuje rosnącą rolę edukacji nieformalnej i możliwości studiowania procesu jej kształtowania z uwzględnieniem historiografii europejskiego kształcenia ustawicznego dorosłych.

Słowa kluczowe: edukacja nieformalna, edukacja ustawiczna, kształcenie dorosłych, kształtowanie się, periodyzacja.

Nadiia Pavlyk. The formation of adult non-formal education: the European context

In the article the comparative analysis of the results of historical, pedagogical and comparative researches of Alyona Goncharuk, Natalia Goruk, Valentina Davydova, Olena Ohienko, Olga Shapochkina, which characterize various periodizations of formation the continuous education of adults in European countries is carried out. The place of non-formal education in the system of continuous education of adult in European countries is described; the conclusion is drawn up on the growth of the role of non-formal education and the possibility of studying the process of its formation, taking into account the historiography of continuous European education of adults.

Keywords: non-formal education, continuous education, adult education, formation, periodization.